

УДК [329.7ОУН:355.4](477)“193/194”

Олександр КУЧЕРУК

ОСМИСЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЄЮ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ В ДОБУ ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ДО ЗБРОЙНОЇ БОРОТЬБИ ЗА ДЕРЖАВНЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Розглянуто теоретичний та військово-організаційний аспекти воєнної доктрини Організації українських націоналістів (ОУН) та напрацювання військовими теоретиками організації співзвучних часу і завданням бездержавної нації форм та методів боротьби за відновлення самостійної Української держави в 1930–1940-х роках.

Ключові слова: ОУН, воєнна доктрина ОУН, націоналізм, Є. Коновалець, М. Капустянський, М. Колодзінський.

Згідно із загальноприйнятим визначенням військова доктрина (воєнна доктрина) – це система офіційних поглядів і положень, що встановлює напрям військового будівництва розвитку, підготовки держави та збройних сил до війни, способи й форми її ведення. Коли говоримо про розвиток воєнного вчення та розробку воєнної доктрини ОУН¹, то треба пам'ятати, що її творці, зокрема полковник Євген Коновалець, пройшли школу державного будівництва в добу Української революції 1917–1921 рр., а отже, добре знали і розуміли значимість збройних сил. Серед оточення Є. Коновальця було чимало осіб із військовою освітою та досвідом бойових і партизанських дій, учасників визвольних змагань, серед них² генерали М. Капустянський та В. Курманович, полковники Р. Сушко, В. Колосовський, сотники О. Сенік, Р. Ярій, С. Сулятицький, поручник М. Сціборський та ін.³

Ще 1928 р. Є. Коновалець у “Розбудові нації” подає власне бачення зазначеної проблеми: “Для створення збройної сили треба в першу чергу ідеї, яка б захопила широкі маси нашого народу й повела їх у бій. Ця ідея є й кріпшає”⁴. Для нього та багатьох українців цією ідеєю був, безсумнівно, український націоналізм, який на той час не лише охопив значні верстви суспільства, а й набув організованих форм.

¹ Питання історії, розвитку та змісту воєнної доктрини ОУН розглядали сучасні дослідники. Назвемо найголовніші, узагальнювальні, праці. Це передовсім дослідження (кандидатські дисертації) М. Посівнича “Воєнно-політична діяльність ОУН в 1929–1939 роках” (2010) та С. Лісної “Військово-організаційна діяльність ОУН у 1929–1939 рр.: (документознавчий аспект)” (2008).

² Біографічні дані більшості осіб, згаданих у статті, доступні з довідників та енциклопедій, тому, за окремими винятками, ми не будемо їх наводити.

³ Військові звання подані як в організаційних документах того часу, хоча реальні військові звання були, як правило, нижчими, інколи значно.

⁴ Розбудова нації. – 1928. – Ч. 7–8. – С. 261.

Отже, Організація українських націоналістів, за задумом засновників, мала би стати центром об'єднання всіх націотворчих сил, що стоять на засадах української державної незалежності. Зрозуміло, що в роки після Української революції 1917–1921 рр. учасники збройної боротьби передовсім розглядали мілітарний варіант відновлення української державності. Питання продовження боротьби обговорювали об'єднання її учасників, наскільки дозволяла цензура, на сторінках української періодики. Багато уваги приділяли публікації спогадів, аналітичних матеріалів, тематичних новин тощо.

Установчий Конгрес ОУН, що відбувся 1929 р., визначив, що “програма українського націоналізму є суцільною системою, в якій бачимо одну ідею та різні засоби здійснення її, – залежно від часу і обставин”⁵, водночас “форма української державної влади як засіб реакції нац[іонального] організму на зовнішні обставини мусить мінятися відповідно до трох етапів статусовання української держави, а то: державного визволення, закріплення і розвитку”⁶.

Під час приготування Конгресу розроблено план доповідей (рефератів), де окремим пунктом визначено блок “Військова справа”. Військові питання у програмі планували розглянути після справ культури, релігії та соціальних проблем – це свідчення того, що військова тематика для українських націоналістів була далеко не головною.

Наради Конгресу проходили як у пленарних засіданнях, так і в окремих комісіях. До складу військової увійшли Є. Коновалець (голова), М. Капустянський, К. Плохий, Р. Ярий, О. Згорлякевич, М. Сціборський, Л. Костарів, Т. Пасічник-Тарнавський, Я. Герасимович.

На пленарному засіданні з доповіддю “Військова справа” виступив М. Капустянський і тезово констатував: “...без збройної сили, що спирається на мілітаризованому народі, не можна звільнити своєї батьківщини”⁷. Далі він переповів історію української військової справи, історію збройної боротьби, починаючи з князівських часів і аж до 1920 р. Відповідаючи на запитання: “Як має виглядати українська армія?”, доповідач наголосив: “Українська армія мусить бути яка є в цілм світі. Повстанче військо не виповнить того завдання. Армія не класова, а всеукраїнська ...”⁸.

Доповідь М. Капустянського була, власне, теоретичною, з історичними екскурсами і не містила практичних порад. Це й зрозуміло, бо творити армію можна, коли є доступний людський ресурс для мобілізації, забезпечення зброєю, технікою, амуніцією, харчуванням, що в умовах бездержавності – нереально.

Ширше військові питання розглянули на засіданні військової комісії. Є. Коновалець у вступній промові визначив основним її завданням “створити тези, що мали б ввійти в політичну платформу Організації Українських Націоналістів”, і визначив практичну складову, вказавши, що необхідно заснувати “військовий центр, який опанував би всі українські території та поширив свій вплив, як на окупованих

⁵ *Мартинець В.* По конгресі / В. Мартинець // Розбудова нації. – 1929. – Ч. 1–2. – С. 7.

⁶ Резолюції Конгресу Українських Націоналістів // Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів. – Київ, 2005. – Т. 1: 1927–1930. – С. 147.

⁷ Протокол пленарних засідань, запис В. Мартинця. 1929 р., 27–29 січня, 2–3 лютого // Конгрес Українських націоналістів 1929 р.: документи і матеріали. – Львів, 2006. – С. 77.

⁸ Протокол пленарних засідань, запис С. Охримовича. 1929 р., 27–29 січня, 2–3 лютого // Там само. – С. 109.

теренах, так і на еміграції”⁹. У дискусії підтримано думку про необхідність створення військового центру. У розумінні М. Сціборського: “Військова референтура Проводу мала би зайняти положення аналогічне як Міністерство війни, а центр військової організації як Генеральний штаб”¹⁰.

На засіданні комісії заслухано також доповідь Р. Ярого (на жаль, не збереглося ні тексту, ні, навіть, її назви), відомо, що йшлося про план створення військового центру та проведення вишколів старшин і підстаршин. Визнано, “що подробиці пляну, окресленого в зачитаному рефераті, мусять бути задержані в тайні серед членів Комісії”¹¹.

За інформацією, поданою в “Розбудові нації” (число 5 за 1929 р.), окрім виголошених доповідей Є. Коновальця, М. Капустянського та Р. Ярого (назву доповіді останнього не внесено в опублікований список), було підготовлено і подано на Конгрес доповіді з військової тематики інших учасників: “Справа інтервенції” М. Капустянського; “Проблема морської оборони України” Л. Костаріва; “До морської політики України” (військова складова – частина доповіді) Я. Герасимовича.

На підставі доповідей та дискусії на засіданнях військової комісії та наступному пленарному засіданні Конгресу у програмі ОУН питання військової політики одержали такі формулювання:

“1. Організація української військової сили буде поступно розвиватися, а її форма мінятися відповідно до трьох етапів політичного стану України: ворожої займанщини, національної революції, державного закріплення.

2. В обставинах ворожих займанщин підготовку українських народних мас до збройної боротьби, а зокрема підготовку організаторів та вишкolenих провідників, перебере окремий військовий осередок.

3. Лише військова сила, що спиратиметься на озброєний народ, готовий уперто та завзято боротися за свої права, зможе звільнити Україну від займанців та вможливить упорядкування Української Держави.

4. Оборону впорядкованої держави перебере єдина, регулярна, надклясова, національна армія і фльота, що враз з територіальними кочазими частинами будуть збудовані на підставі загальної військової повинності”¹².

Однак ці тези важко було реалізувати на практиці. Зовсім не зрозуміло, як дійде до національної революції, хто її підготує, хто очолить на практиці, особливо на підрадянській Україні, звідки візьметься армія, як буде забезпечено її існування (зброя, засоби зв’язку, харчування, медицина тощо). Не розшифровано, що означає приготування народних мас до війни (повстання, революція) в умовах “чужої займанщини”.

Провідники ОУН на той час беззастережно вірили у “вибух революції” на підрадянській Україні і будували свої плани, виходячи саме з цієї аксіоми. Як писав у 1932 р. член Проводу українських націоналістів (ПУН) Д. Андрієвський, з початком “революції” на територію УСРР “мусимемо перекинути наш актив, дати кадри розбурханій революційній стихії, піднімати повстання, організувати партизанщину,

⁹ Протокол пленарних засідань, військової комісії Конгресу Українських націоналістів, запис Я. Герасимовича. 1929 р., 2–3 лютого // Там само. – С. 153.

¹⁰ Там само. – С. 154.

¹¹ Там само. – С. 157.

¹² Розбудова нації. – 1929. – Ч. 5(17). – С. 177.

та творити легіони”¹³. Брало до уваги також ситуацію на західноукраїнських землях: “...якби не було повстання на ЗУЗ, національна революція скерована проти Польщі мусить бути першим і головним предметом та метою наших організаційних і пропагандивних заходів”¹⁴.

Треба розуміти, що впливи ОУН на підрадянську Україну (в термінології ОУН – Східноукраїнські землі, або СУЗ) були опосередкованими. Те, що видавали за конспіративні зв’язки з “підпіллям” в УСРР, і які сходилися на Є. Коновальцеві, насправді виявилися легендовою операцією радянських спецслужб (із відомим трагічним 1938 р.).

Дещо іншою була ситуація на підпольській частині України: там усе ж таки існували громадські організації і товариства на національній основі, окремі з яких мали неабияке фінансове й економічне значення. Паралельно діяли напівлегальні, офіційно задекларовані, а також нелегальні організації різних політичних спрямувань (Українська військова організація (УВО), Західноукраїнська національно-революційна організація (ЗУНРО), структури Комуністичної партії Західної України (КПЗУ), Комуністичної спілки молоді Західної України тощо).

Ще іншим було становище українців, що перебували на еміграції у країнах Європи та Америки: на них ОУН покладала особливі надії, розглядаючи як джерело фінансової підтримки і підготовки військових кадрів для майбутньої української армії.

На кого ж могли покластися провідники ОУН на початку 1930-х років? З аналізу тогочасного геополітичного становища ПУН бачимо, що країни колишньої Антанти орієнтувалися на співпрацю з колишньою Російською імперією у формі СРСР, хоча перед тим активно намагалися ліквідувати більшовицький режим. Німеччина поступово відновлювала економіку, виходила з політичної напівізоляції і почала приділяти увагу українським справам. Сполучені Штати мало переймалися проблемами України, тим більше у варіанті ОУН, Канада ж не відігравала особливої ролі в міжнародній політиці, особливо в Європі.

Фактично, лише Литва, що мала свої рахунки з Польщею, допомагала ОУН: варто пригадати те, що часопис “Сурма” майже весь час друкували в Литві. Литовський уряд неофіційно підтримував ОУН, виділяючи регулярно певні суми, що становили значну частину її бюджету. Не варто забувати, що голова ОУН Є. Коновалець (з дружиною і сином), а також ще кілька провідних членів організації користувалися паспортами громадян Литовської Республіки.

Що могла реально зробити ОУН у цій ситуації? По-перше, спробувати об’єднати ветеранські й подібні організації в різних країнах в одну структуру на персональній або організаційній основі. Створення такого об’єднання обговорювали на Конгресі, де визнано, що “націоналісти мусять бути ініціаторами творення військового союзу і належними заходами забезпечити свій вплив”¹⁵. Очолити цей процес доручено військовому центру ОУН, до якого долучили генералів

¹³ Андрієвський Д. Чинний виступ на ЗУЗ / Д. Андрієвський // Документи і матеріали до історії Організації Українських Націоналістів. – Київ, 2010. – Т. 2. – Ч. 2: 1931–1934. – С. 247.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Протокол пленарних засідань, військової комісії Конгресу Українських націоналістів, запис Я. Герасимовича. 1929 р., 2–3 лютого // Конгрес Українських націоналістів 1929 р.: документи і матеріали. – Львів, 2006. – С. 155.

М. Капустянського, А. Кравса, полковників Є. Коновальця, К. Плохого, підполковника М. Сціборського.

Весною 1929 р. на виконання прийнятих рішень у Празі відбулася зустріч (нарада) за участю генералів М. Капустянського, М. Омеляновича-Павленка, А. Кравса і В. Курмановича, а також старшин Р. Сушка і К. Плохія. Але особливих результатів вона не принесла: давалися взнаки різні підходи до проблеми, певна ідеологічна відмінність, персональні розбіжності. Єдине, що вдалося погодити, – необхідність випуску текстів лекцій на військову тематику для проведення практичних занять на курсах.

Десь у той же час вдалося розпочати формування військових центрів у Парижі (М. Капустянський, М. Сціборський, В. Мартинець), Відні, (Р. Сушко), містах Голландії (В. Колосовський, М. Селешко). Проте ці заходи не дали практичного результату.

Важливого значення надавали публікаціям відповідних інформацій у пресі. Чи не найбільше матеріалів на військові теми (історія, актуальні питання, практичні справи тощо) містилося в нелегальному органі УВО місячнику “Сурма”, що виходив на еміграції в 1927–1934 рр., де поширювався легально, а на ЗУЗ – підпільно. Багато уваги видання приділяло техніці терористичної боротьби, використанню вибухівки, доступної зброї тощо, а також конспірації, розвідувальній та контррозвідувальній роботі, водночас зазначалося, що “ми є далекі від возвеличування терору... Терор – це лише частина боротьби...”¹⁶.

У брошурі під назвою “УВО” (1929), більшість матеріалів якої були передруковані в “Сурмі”, містилися статті про підпільну боротьбу народів Північної Африки, Америки, Франції, Бельгії та ін. Зокрема в розділах “Терор як засіб самооборони”, “Терор як засіб агітації”, “Саботажі”, “Партизанка”, “Війна імпровізованими військами” пояснювалося, що “саботажі, так і партизанка мають у визвольній боротьбі, що її веде поневолений народ, дуже велике значення. ... саботажі, як і партизанка є частинами, а той початковою стадією цієї рішучої боротьби поневоленого народу за волю, в котрій, не тільки поодинокі особи й малі відділи, але цілий народ бере зброю і стає до останньої й рішучої розправи із своїми гнобителями”¹⁷.

У розділі “Легіони” йшлося про практику створення військових підрозділів з емігрантів, як це було в Польщі, Чехії, Фінляндії, які, не маючи своїх держав, змогли в певній фазі Першої світової війни утворити національні регулярні підрозділи. З огляду на це визнавалося за необхідне “намагатися творити військові відділи на території чужих держав, що ставляться прихильно до визвольних змагань... За доброї волі й відповідної енергії легше здійснити підготовку легіонів на еміграції, ніж підготувати й вести боротьбу підпільній, таємній організації в краю. Через військову самовишкільну акцію можна підготувати кадри провідників, знову ж у військових організаціях і товариствах зорганізувати маси”¹⁸.

Відвідини США і Канади провідниками ОУН Є. Коновальцем, М. Капустянським та іншими членами підпілля стимулювало створювання українських ветеранських організацій за участю ширших кіл еміграції. У Канаді виникла Українська стрілецька громада (УСГ) та Українське національне об’єднання (УНО),

¹⁶ Сурма. – 1927. – Ч. 3.

¹⁷ УВО. – Б. м., 1929. – С. 62.

¹⁸ УВО. – Б. м., 1929. – С. 71–72.

у США – Організація державного відродження України (ОДВУ). Вони мали два головні завдання: об'єднати ветеранів та дотичних до військових справ українських емігрантів, створити фінансову базу для діяльності ОУН. Ці організації функціонують і нині, переорієнтувавшись на сучасні проблеми української еміграції та стосунки з незалежною Україною.

Серед іншого, важливого значення надавали перевишколу та вишколу старшин і підстаршин, зокрема багато уваги (до того ж успішно) приділяли підготовці льотчиків й авіатехніків.

Водночас успіхи в організації української еміграції в Європі були не значними – ОУН так і не вдалося домогтись утворення загальноєвропейського ветеранського товариства, налагодити тривалий випуск преси та періодичних видань. 1930 р. у серії видань УВО в Каунасі вийшла праця Р. Ярого і В. Мартинця “Війна і революція” (авторів не зазначали), яка мала більше пропагандивне значення, ніж практичне. Окремі військові питання висвітлювали у виданні ПУН “Розбудова нації”, але лише в перші роки виходу часопису. Так, Є. Коновалець написав статтю “Військовий вишкіл”, розвиваючи тему, А. Фовицький вмістив допис “До питання військового вишколу”, а генерал Армії УНР В. Сварика – “Дещо з минулого та висновки з того для майбутнього”. Надалі військову тему розглянуто лише в окремих загальних статтях із теорії українського націоналізму тощо.

Питання підготовки військових кадрів залишалося актуальним. На вишколах, проведених у Подєбрадах, Празі, Гданську, Берліні за участю представників ОУН із ЗУЗ, напрацьовували передовсім навички підпільно-диверсійної роботи і мало приділяли уваги підготовці кадрових військових. Проблеми з вишколами розглядали на конференції ПУН у червні 1931 р. (доповідь генерала М. Капустянського). У грудні 1931 р. Є. Коновалець перед членами організації поставив питання руба: “...коли б на протязі місяця грудня не вдалося б В[ійськовій] референтурі і канцелярії В[ійськового] вишколу поставити згаданий вишкіл на належній висоті..., я змушений справу вишколу на деякий час припинити”¹⁹. Тоді ж відбулася гостра розмова Є. Коновальця з військовим референтом М. Капустянським, на якій ще раз обговорили проблеми військового вишколу й узгодили подальші заходи.

У найближчі місяці М. Капустянський підготував документ “Організація курсів та техніка навчання”. Згідно з положеннями курси відбуваються в Парижі, ними керує військовий референт ПУН. Курс навчання триває шість місяців, закінчується іспитами та видачею сертифікатів. Для членів ОУН з інших країн, які не мають можливості приїхати надовго до Парижа, референти військових курсів окремо організують вишкільні гуртки, де навчають за єдиною для усіх груп програмою.

Основним посібником для проведення курсів визначено цикл лекцій, підготовлених під керівництвом військового референта М. Капустянського “Загальний курс військового вишколу”, що охоплював огляд різних родів військ та озброєнь, аналіз стану армій СРСР, Польщі, а також армій інших європейських країн і США.

Розглядаючи вишкільну справу та її перспективи, провідники ОУН визнавали, що Північна Америка – “це одинокий нині терен, де можливий, справжній

¹⁹ Обіжник Проводу українських націоналістів 10 грудня 1931 р. Число 2 // Документи і матеріали до історії Організації Українських Націоналістів. – Київ, 2010. – Т. 2. – Ч. 2: 1931–1934. – С. 127.

військовий вишкіл... у формі гуртків Стрілецьких Громад, спортових товариств і пластових організацій”²⁰.

Повільна реалізація плану вишколу вимагала додаткового втручання голови ПУН. Він вирішує відправити на допомогу М. Капустянському генерала В. Курмановича, якого призначає головою Військового штабу (ВШТ). Отже, тепер М. Капустянський як військовий референт вирішував проблеми військової доктрини, а В. Курманович зайнявся практичною роботою (вишкіл, облік “військовозобов’язаних” тощо). План діяльності ВШТ на найближчий час передбачав таке:

1. “Реорганізація кадрів в Європі, за Океаном, та під забором* (та організація їх).
2. Підручники, їх опрацювання та друк.
3. Оцінка політ-стратегічної ситуації та розроблення способів нашої діяльності при різних евентуальностях.
4. Розподіл праці між членами В[ійськового] Ш[табу].
5. Організаційні зарядження та призначення керуючих органів.
6. Терміни виконання завдань та надсилки звітів.
7. Застосування політики до стратегії та накреслення напрямів нашим політичним провідникам.
8. Намагання ґрунту для використання українських військових сил поза нами.
9. Евентуальний план нашої акції у часи підготовки до подій та менту зриву.
10. Матеріально-технічна база та вишкільна акція”²¹.

У листопаді 1937 р. голова ПУН Є. Коновалець вирішив провести реорганізацію Проводу, що дало змогу кадрово посилити військовий напрям діяльності ОУН. У “Комунікаті” він повідомляв: “З уваги на нові умовини діяльності ОУН, її розвиток та моменти організаційної доцільности, вирішив я ще до чергового Збору ОУН, який усталить організаційні форми відповідні до вимог завдань і часу перевести реорганізацію існуючого ПУН. На місце усталеного Конгресом ПУН покликую новий тимчасовий ПУН”²².

Новий ПУН складався з восьми членів-референтів: секретар ПУН, військовий референт, референт зовнішньої пропаганди, референт громадських акцій на еміграції, референт внутрішньої політики, начальник ВШТ, референт зв’язку з Новим світом, культурний референт. “Крім того, правами членів ПУН користуються кожночасні провідники КЕ, як теж провідники гуртків присяжних членів ОУН у СДПА²³ і Канаді”²⁴. Щодо військових справ зазначено: “Військові справи веде Військова Команда ОУН під проводом Голови ПУН”²⁵. До складу Військової команди (ВІКО) увійшло троє: голова ПУН Є. Коновалець, військовий референт ПУН М. Капустянський, начальник ВШТ В. Курманович. Структурно військова команда поділялася на: організаційний, пропагандивний, видавничий, вишкільний,

²⁰ Вишкільна комісія // Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 119. – Арк. 11.

* *під забором*, тобто під окупацією.

²¹ План праці Вішта // Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 119. – Арк. 19.

²² Справа реорганізації ПУН. Комунікат. 23 листопада 1937 р. // Там само. – Спр. 116. – Арк. 1.

²³ СДПА – Сполучені Держави Північної Америки, варіант абревіатури тогочасної української назви Сполучених Штатів Америки (США).

²⁴ Справа реорганізації ПУН. Комунікат. 23 листопада 1937 р. // Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 116. – Арк. 1.

²⁵ Там само.

інформативний, організаційно-мобілізаційний, адміністративно-господарський відділи та відділ безпеки.

Важливість військової діяльності підтверджує також бюджет ОУН, складений після реорганізації ПУН. Із загальної запланованої суми бюджету ОУН у 5 255 дол. США витрати на військові справи (військова референтура, ВШТ та різні дрібні витрати, пов'язані з військовою справою) становили 605 дол., що на 5 дол. менше, ніж найбільша стаття витрат – зовнішня пропаганда; водночас на потребу канцелярії Голови ОУН виділялося 305 дол., а секретаріат ПУН отримував 340 дол.²⁶.

З метою підготовки військових кадрів ОУН для “легіонів” використовували всі наявні можливості. На засіданні ПУН за участю членів військової референтури у грудні 1937 р. Є. Коновалець, характеризуючи стан справ у військовій сфері, розповів, що при штабах Вермахту і литовської армії “вишколюється старшинська кадра будучої Укр[аїнської] Армії та загони розвідників”, а “в південній Америці лейтенант нім[ецького] Ген[ерального] штабу Landfholf, ствердивши бойовий стан наших організацій, приступив разом з ген[ералом] Курмановичем до організації правильних військових частин”²⁷.

Про окремі військові справи повідомляв представник Проводу ОУН у Данцігу А. Федина, зокрема про “конференцію в якій брав участь з нашого боку полк. Коновалець, я, та ще третій член Організації*”, а з другого боку троє старшин генерального штабу могутньої тоді європейської держави**, на якій обговорювались справи мобілізації українського запілля на випадок війни з Польщею... були обговорені методи мобілізації, навіть обговорено мобілізаційні пункти, командні згуртування, потрібний одяг, харчовий і медичний запас, потрібна зброя, з легкими гарматами включно, яка мала бути доставлена вже в першій хвилині з повітря...”²⁸.

Розглядали можливість і розробляли конкретні плани для організації українських військових підрозділів на Далекому Сході, в Маньчжурії: “Ми зможемо при допомозі японців розпочати формування партизанських загонів серед населення «Зеленого Клину». В разі війни ми можемо формувати регулярні українські частини на Дал[екому] Сході. Ми можемо організувати акти саботажу на Великій Україні з метою не дозволити знімати воєнні частини і пересовувати їх на Дал[екий] Схід”²⁹. З метою виконання таких планів до Маньчжурії в середині 1930-х років вислано кількох осіб. Після ознайомлення з ситуацією на розгляд Проводу подано досить сміливий і максималістський план, в якому, серед іншого, йшлося про можливість “зорганізувати 20 тисяч українців, які сьогодні є членами московських організацій; ...зорганізувати українські ВІЙСЬКОВІ ВІДДІЛИ”³⁰. Основою майбутніх

²⁶ Бюджет важний від 1.12.37 р. включно аж до виконання // Там само. – Спр. 117. – Арк. 1–4.

²⁷ Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 119. – Арк. 4.

* Швидше за все мовиться про Р. Ярого, який виконував функції представника ОУН у контактах із Вермахтом.

** Йдеться про Німеччину.

²⁸ Цит. За: *Матла О.* Історичні нотатки / О. Матла. – Торонто, 1985. – С. 106.

²⁹ *Онацький Є.* У вічному місті: Записки українського журналіста. 1934 рік / Є. Онацький. – Торонто, 1989. – С. 148.

³⁰ Лист М. Митлюка (Б. Луковенка) до невстановленого провідника ОУН в США від 25 травня 1936 р. // Архів ОУН в Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 107. – Арк. 1.

військових формацій мала стати молодіжна організація Українська Далекосхідна Січ (УДС), в яку було реформовано Союз української молоді (СУМ).

Лише перед Другою світовою війною було зроблено кілька практичних спроб. Передовсім йдеться про організацію парамілітарної організації “Карпатська Січ”, яка стала основою військової сили, що боронила зі зброєю в руках короткотривалу державу Карпатську Україну в березні 1939 р. Улітку того ж 1939 р. реалізовано план створення “легіону” у складі двох батальйонів (чисельність не була сталою) при німецькому Абвері, командиром якого призначено члена військової референтури ПУН полковника Р. Сушка. Фактично, це був десантно-диверсійний підрозділ із німецькою назвою “Bergbauern-Hilfe” (Допомога горянам) з абrevіатурою ВВН, який українці розшифрували як Військові відділи націоналістів. Популярною також була назва “легіон Сушка”. Підготовка тривала кілька місяців, легіон мали використати в нападі на Польщу, але фактично він не брав участі в бойових діях і восени 1941 р. його розпустили.

Ідея “легіонів” залишалася актуальною. Зокрема в меморандумі Українського національного об’єднання, найбільшої громадської української структури в Німеччині, контрольованої ОУН, до міністра закордонних справ Райху Й. Ріббентропа, піднімалося питання створення українського військового підрозділу: “Здійснення цього прагнення українці вбачають у формуванні утвореного ними Українського легіону. До формування цього легіону відчувають себе українці, серед яких знаходяться багато українських фронтовиків з Визвольної боротьби українців проти Москви у 1917–1921 рр. ... Цей Український Легіон міг би пізніше стати складовою частиною кістяка при побудові Українського Війська”³¹.

Напередодні Другої світової війни теоретики ОУН знову вдалися до опрацювання проблеми воєнної доктрини. Загальний аналіз ситуації показав, що військова справа ОУН після I Конгресу не зрушилася далеко, а геополітична ситуація помітно змінилася. Чітко визначилися дві тоталітарні сили – гітлерівська Німеччина і сталінський Радянський Союз, а країни колишньої Антанти фактично пливли у фарватері головних гравців. Польща, яку затисло між двох потуг, шукала порятунку в комбінаціях різних союзів. Українське питання, на думку провідників ОУН, мало шанси знову стати предметом європейської політики. У цій ситуації необхідно було дати членству нову візію, потрібно було нове дихання. Наголошувалося, що “нема у нас і не може бути якоїсь галицької політики чи стратегії, придніпрянської чи буковинської. Мусить бути одна загально-українська політика і стратегія... При зударі з одним ворогом чи ворогами в нас не сміє повторитися 1917–1921 рр. з різними орієнтаціями на чужі сили і їх змінами”³². Отож, змінена ситуація вимагала внести корективи у воєнну доктрину ОУН, а також активізувати військову діяльність, щоб оперативніше реагувати на новий перебіг подій.

У межах підготовки до II Конгресу М. Капустянський уклав “Основні засади воєнної доктрини українських націоналістів”, що складалася з десяти пунктів. Ось найголовніше з цього документа: “Воєнна доктрина українських націоналістів

³¹ Меморандум Українського Національного Об’єднання міністрові закордонних справ Німеччини Ріббентропу // Україна в Другій світовій війні у документах: Збірник німецьких архівних матеріалів. – Львів, 1997. – Т. 1. – С. 30–31.

³² Загальне положення на ЗУЗ і можливості військового діла // Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 123. – Арк. 10.

ставить у свою засаду святий обов'язок боронити батьківські землі перед ворогами"; "Воєнна доктрина українських націоналістів визнає творчий імперіалізм нації і вірить в призначення і місію українського народу творити власне життя на грані двох світів" (тобто Європи і Азії); доктрина "спираючись на ідеологічних засадах націоналізму кладе в основу творення збройних сил та їх організаційних та стратегічних форм принципи воєнної науки"; "Український мілітаризм мусить бути уособленням найкращих моральних і фізичних прикмет нації"; "Служба в українській армії – найбільш почесна служба, якою українець зможе окупити свою приналежність до української нації..."³³.

Далі М. Капустянський опублікував у воєнно-науковому журналі "За збройну Україну" (1938) статтю "Модерна війна й наші завдання", в якій зазначив, що "для першого періоду нашої боротьби українська воєнна доктрина буде по формі модерною, по своїй істоті національно-революційною"³⁴. Публікація цього матеріалу зумовила значне зацікавлення, до військової референтури надійшли зауваження, доповнення, листи з порадами, запитаннями тощо.

У виданому того ж року (вже по смерті голови ОУН Є. Коновальця) воєнно-науковому збірнику "Війна і техніка" М. Капустянський, підсумовуючи обговорення "Основних засад...", пише, що в перший період національної боротьби "український військовий провід буде творити свою збройну силу на займанщинах. Бо ж наша мілітарна боротьба та революційно-повстанчі чини швидко притягнуть під українські стяги маси українських вояків"³⁵ з армій держав, під окупацією яких перебували українські землі. Стаття закінчується кількома тезами: "По-перше, по формі українська армія творитиметься на зразок окупантських частин із необхідними корективами. Друге: по духу вона буде національною армією зо всіма її додатними рисами. Значна кількість організаційних одиниць об'єднаних у дивізії, а останні групи у корпуси. Третє: сувора дисципліна, повне довір'я між старшинами й вояками. Четверте: відновлення славетних стягів визвольної війни, окремі легіони американського континенту. По-п'яте: додержання територіальної системи для вояків, старшина ж різних земель. Шосте: добре організоване запілля й сильна влада на місцях. Сьоме: в районі операцій регулярних частин та в запіллі – всі повстанчі відділи розв'язуються або реорганізуються в зглядно загальної системі. Нарешті очолює боротьбу в усіх її ділянках провідник зверхник"³⁶.

Паралельне існування й еволюція еміграційної частини ОУН і крайової ОУН на Галичині за програмово-ідеологічної єдності та різних обставин і практики дій дали особливі результати, вироблялися паралельні форми існування та діяльності. Еміграція фактично вибудувала і скріпила ідеологічні й організаційні форми ОУН, викристалізувала світоглядну основу українського націоналізму як політичної доктрини, випрацьовувала військову доктрину, а також дбала про фінансове забезпечення діяльності ОУН.

³³ Основні засади воєнної доктрини українських націоналістів // Там само. – Спр. 119. – Арк. 9.

³⁴ Капустянський М. Модерна війна й наші завдання / М. Капустянський // За збройну Україну. – Париж, 1938. – С. 9.

³⁵ [Капустянський М.] До питання української воєнної доктрини / [М. Капустянський] // Війна і техніка. – Париж, 1938. – С. 8.

³⁶ Там само. – С. 9.

Крайова частина ОУН як частина загальної структури організації жила і діяла у складних обставинах підпілля, а це призводило до проблем, починаючи з кадрів і закінчуючи тою ж військовою справою. Голосні терористичні акти проти польського панування на Галичині, романтизація підпільної боротьби виробили новий своєрідний ідеал революціонера-націоналіста, відходячи від способів думання членів ОУН із попереднього покоління, виставляючи еміграційній частині ОУН певні претензії, хоча саме завдяки “емігрантам” часто знаходила прихисток та підтримку, зокрема й матеріальну.

В аналітичній записці нестановленого автора, який належав до крайовиків-революціонерів і через обставини змушений був емігрувати, “Загальне положення на ЗУЗ і можливості військового діла” зазначалося, що “час від червня 1934 до січня 1936 час для організації дуже критичний. Хто не сидів в тюрмі, той був в Березі. Осталися лише самі низи. Муслілося латати всякі пости нераз людьмию припадковими, які в добрих часах не відігравали більшої ролі. ... Здавалося, що з початком 1936 р. справа піде краще. Виходили люди з Берези, багато старих членів кінчило вироки і виходило з тюрем на волю. Здавалося, що коли тепер ті досвідчені революціонери прийдуть до роботи, справа піде скоршим темпом вперед. Та ці люде, які виходили, дуже часто горді на свої заслуги і зарозумілі, хотіли концентрувати справи в своїх руках, дарма, що на це не дозволяла конспірація і що вони самі не мали до цього даних (за час побуту в тюрмі затратили перспектив можливостей дійсности). Зачався період інтриг і амбіціонерства. А що були це люде переважно з революційним ім'ям, заслужені – повставав тим більший хаос. ... Крім того елементи, які не видержали проби років 1934–35 ішли часто в ворожий табор. Завдання проводу ставало тяжким. Треба було вести війну на кілька фронтів, зовні і внутрі. Розуміється, що також не сприяло постановці військового діла”³⁷.

Наведена цитата дає змогу краще зрозуміти проблеми з військовою справою в Галичині, а виглядає вона так: “... брак у нас військових людею націоналістів, які цю справу потрапили б ставити. Старі військовики з часів війни зовсім тою справою не цікавляться. Відсунулися на бік, зайняті своїми щоденними справами. Молодих не багато. Із посеред тих невеликий відсоток наших, які посвятилися б цьому”³⁸. Бачимо певну не відповідність із реальністю завдань, які стояли перед членами ОУН на Галичині у справі реалізації військової доктрини і, особливо, з кадровими можливостями, а останнє мало залежало від еміграційного провідництва ОУН.

В опрацюванні воєнної доктрини ОУН цікавим є текст “Воєнна доктрина українських націоналістів”, що міститься на 196 сторінках щільного машинопису на аркушах трохи більших від сучасного формату А4. Документ історико-публіцистичний і не відображає офіційних поглядів та положень ОУН на етапі перед Другою світовою війною, неминучість якої була очевидною. Автор праці не вказаний, але з опублікованої 1940 р. першої частини довідуємося, що вона належить М. Колодзінському³⁹.

³⁷ Загальне положення на ЗУЗ і можливості військового діла // Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 123. – Арк. 2–3.

³⁸ Там само. – Арк. 8.

³⁹ *Колодзінський М.* Українська воєнна доктрина. Частина перша / М. Колодзінський. – Б. м., Б. р. – 62 с.

Документи Архіву ОУН у Києві дають змогу уточнити час роботи над текстом “Військової доктрини”. Розробкою воєнної доктрини ОУН займалася група під керівництвом військового референта ПУН генерала М. Капустянського, до обов’язків якого це входило. Що міг додати і чим був корисним у цій справі М. Колодзінський, що не мав відповідної фахової підготовки, – його військова освіта закінчилася в однорічній польській військовій школі, яка готувала підстаршин (сержантів)?

Перебуваючи на еміграції, М. Колодзінський з допомогою організації оселяється в Бельгії, де перебувала група членів ОУН, зокрема один із членів ВІШТ підполковник В. Колосовський, під команду якого і передали М. Колодзінського. Спрямовуючи енергію М. Колодзінського в конструктивне русло, Є. Коновалець пише йому: “Ви поїхали туди [до Бельгії – *О. К.*] з певними конкретними завданнями й їх Ви мусите виконати, коли хочете рости в організації. Ці завдання Ви знаєте; для певности я їх це раз повторюю: а) Військові студії при допомозі Рубича [псевдонім В. Колосовського – *О. К.*], б) Пропаганда військової думки серед громадянства у формі виготовлення цілого ряду статей, що їх відтак можна би було вмістити в нашої пресі. Завдання великі й відповідальні”⁴⁰.

Шукаючи свого місця в організаційній структурі, М. Колодзінський не раз звертався листовно до голови ОУН Є. Коновальця в різних справах (й, очевидно, надокучливо, про це свідчить тон відповідей), на що той відповідав: “Я Вам вже давніше заявляв, що дам Вам можливість рости в організації. Від Вас одначе буде залежати, зокрема, від Вашого вкладу в організаційну діяльність, яке місце Ви в організації займете ... рівночасно не можете від нікого вимагати, щоби виявляли довір’я до Вашої майбутньої діяльності так би мовити на кредит. Кожний хоче бачити, що Ви зробите і осудять Вас по вислідах Вашої праці”. І додав цікаве для нас речення: “Наразі прошу закасати рукави і підготовляти Ваш реферат на зустріч ВІШТ⁴¹”. Швидше за все йдеться про якусь доповідь, яку М. Колодзінський мав би подати на нараду Військового штабу ОУН. Малоімовірно, щоб це була цілісна військова доктрина, радше, огляд військової сили однієї з армій сусідніх країн.

10 березня 1938 р. Я. Стецько, який на той час емігрував і працював у групі з підготовки II Конгресу, написав листа до М. Колодзінського, з якого довідуємося, що роботу над текстом “Військової доктрини” він розпочав вже у другій половині березня 1938 р.: “Пропоную Вам опрацювати для нашого журналу реферат під н[азвою] «Українська воєнна доктрина». До Вашої вступної праці на цю тему пересилаю Вам замітки, які читав уже п[ан] Мудрий [псевдонім Є. Коновальця – *О. К.*] і з ними згідний. До Вас належало б крім історичної ретроспективи дати і перспективу, базуючи нашу доктрину на тих завданнях, що їх ми ставимо перед Україною. Реферат Ваш має бути готовий до 1. VI. ц[ього] р[оку]”⁴².

Проте закінчити працю до вказаного терміну М. Колодзінському не вдалося. Мабуть, першим читачем тексту був саме підполковник В. Колосовський, який вніс чимало правок. Наступні події не дозволили М. Колодзінському закінчити роботу над текстом, відповідно працю не розглядала військова комісія ОУН, не

⁴⁰ Лист Є. Коновальця до М. Колодзінського від 8 серпня 1937 р. // Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 93. – Арк. 124.

⁴¹ Лист Є. Коновальця до М. Колодзінського від 26 липня 1937 р. // Там само. – Арк. 121.

⁴² Лист Я. Стецька до М. Колодзінського 10 березня 1938 р. // Там само. – Арк. 128.

розглядали її і члени ПУН, тобто “Військова доктрина” не була затвердженою і до сьогодні не надрукована в повному обсязі.

1940 р. (вже після поділу ОУН) перший розділ (62 с.) “Военної доктрини” М. Колодзінського було видруковано під назвою “Українська воєнна доктрина. Частина перша”. Фактично, це машинопис, розмножений копіювальною технікою, в якому відсутні будь-які вихідні дані. З передмови розуміємо, що видана вона після смерті автора, тобто після березня 1939 р. Але з огляду на те, що в передмові ніяк не згадані події Другої світової війни, то швидше за все верхня межа видання – вересень 1939 р. 1976 р. у Канаді ця брошура перевидана з відредагованим і дещо скороченим текстом. Знято “максималізми” та виправлено лексику тоталітарного часу.

М. Колодзінський, окрім незмінних тез про збройну боротьбу українського народу під проводом ОУН, використовує дещо іншу термінологію. Так, широко впроваджується поняття “українського мілітаризму”, говориться про широкопросторність України, а боротьба за Українську державу вже не локалізується на вузькій євразійській смугі – її поширюють на Кубань та терени Далекого Сходу (Зелений Клин) і Казахстану (Сірий Клин)⁴³.

Отож, за М. Колодзінським, “воєнна доктрина українських націоналістів мусить з’ясувати характер нашої війни в найширших розмірах, яких тільки вимагають політичні відносини й наше географічне положення. ...воєнна доктрина українських націоналістів не може брати під увагу тільки етнографічні землі, бо в цьому випадку буде розріз між політичними замірами і воєнною потенцією. ... Така доктрина дасть моральні і політичні підстави для української армії”⁴⁴.

Розвиваючи максималістичну тему, далі мовиться: “Ми хочемо виграти війну, велику й жорстоку війну, яка зробить нас володарями Східної Європи. Ми хочемо виграти війну стратегічно, а не тільки тактично. Тому війну українських націоналістів треба брати в цілому, а не на рати... Треба розбуджувати воєнний запал і жадобу боротьби з кожним хто проти нас... Треба провокувати нашу уяву, щоб побуджувати її до винаходження нових форм боротьби, які є скриті у воєнній інтуїції генія української нації. Ось це є найважливіше завдання сьогоденного військового відділу ОУН”⁴⁵.

Виникає запитання: Чому не було опубліковано працю М. Колодзінського? Справа в тому, що ідеологічно і світоглядно це був продукт свого часу, захоплення ідеєю монопартійності, вождизму, з нашаруванням расової складової (це було співзвучне панівними тоді ідеям). І взагалі, революційний максималізм молодого покоління в ОУН у такій формі на кінець 1930-х років важко знаходив підтримку серед націоналістичної еліти. Випрацювана ОУН на чолі з Є. Коновальцем система поглядів поступово трансформувалася в щось нове, щось, що не було співзвучним і не асоціювалося з тоталітарними вченнями і практиками імперіалізму (всіх кольорів). А “теоретизування” М. Колодзінського, який роками був “практичним” революціонером, не зовсім адекватно відображало реальність.

⁴³ Цікава ілюстрація до цих ідей – дещо пізніший роман С. Любомирського “Плем’я вовків” (1947), події якого закінчуються взяттям українськими військами російської столиці Москви та підняттям над Кремлем синьо-жовтого прапора перемоги.

⁴⁴ *Колодзінський М.* Українська воєнна доктрина. Частина перша / М. Колодзінський. – Б. м., Б.р. – С. 15–16.

⁴⁵ Там само. – С. 51–52.

Несподівана смерть Є. Коновальця у травні 1938 р. вплинула на процеси в ОУН⁴⁶. II Конгрес, дата якого вже була визначена, відкладено (він усе ж відбувся у серпні 1939 р., але не так масштабно, як задумував Є. Коновалець), а основною стала проблема: хто очолить організацію?

Але з огляду на те, що Європа і світ стояли перед початком нової війни, своє ставлення і розуміння військових справ було викладено у сконденсованих тезах, які увійшли до нової Програми ОУН, затвердженої Другим Збором 1939 р. у Римі, але це вже був наступний, новий етап діяльності організації.

Отже, провідники ОУН, її творці, добре розуміли важливість і значення військового питання, бо ідеологічна і пропагандивна складові, на їхню думку, були лише підґрунтям до збройної боротьби за відновлення державної самостійності України. Надзавдання, які ставила перед своїми членами організація, на практиці не завжди реалізувалися згідно з теоретичними висновками, зокрема й у військовій справі.

Oleksandr Kucheruk. Planning armed struggle for the restoration of Ukrainian state: perspectives of the OUN in the times of Yevhen Konovalets

The article considers theoretical, military, and organisational aspects of the OUN military doctrine. It focuses on the development of compatible with the times and tasks of a stateless nation forms and methods of struggle for restoration of the independent Ukrainian state in the 1930s–1940s.

Key words: the Organisation of Ukrainian Nationalists, the OUN's military doctrine, nationalism, Yevhen Konovalets, Mykola Kapustyansky, Mykhailo Kolodzinsky.

Александр Кучерук. Осмысление Организацией украинских националистов в эпоху Евгения Коновальца проблемы подготовки к вооруженной борьбе за государственное возрождение Украины

Рассмотрено теоретическую и военно-организационную подготовку основных принципов военной доктрины Организации украинских националистов и утверждение созвучных времени и задачам безгосударственной нации, форм и методов борьбы за восстановление самостоятельного государства в 1930–1940-х годах.

Ключевые слова: ОУН, Военная доктрина ОУН, национализм, Е. Коновалец, Н. Капустянский, М. Колодзинский.

⁴⁶ II конгрес мав дати нові орієнтири, визначити завдання на тому етапі розвитку ОУН, зміцнити її організаційно. Смерть Є. Коновальця на передодні конгресу була не випадковою, власне успішне наближення до конгресу вплинуло на рішення Кремля про ліквідацію провідника ОУН Є. Коновальця.